

Jugoslovanski politični prostor

1. Uvodne teze*

Sodobni jugoslovanski politični prostor bom poskusila predstaviti s pomočjo dveh strukturnih ravni političnega odločanja in treh dinamičnih političnih dejavnikov. Ločevanje strukturne in dinamične dimenzije političnega poprišča vpeljujem iz analitičnih razlogov: predpostavljam, da so politični dejavniki strukturno determinirani, hkrati pa so politične strukture dovzetne tudi za vplive dinamičnih dejavnikov. V vzajemnem vplivanju starih in novih strukturnih in dinamičnih dejavnikov se porajajo vsekakor »nove situacije«, ki delujejo vzvratno kot novi izzivi na obe zvrsti omenjenih dejavnikov. Narava teh »novih situacij« in tipov odzivanja nanje bo tretji vidik našega razmišljanja.

Jugoslovanski politični prostor je v zadnjih dveh, treh letih oznamenjevalo delovanje treh kolektivnih političnih dejavnikov:

- institucionalne državnopolitične ureditve,
- avtoritarnega populističnega gibanja,
- skupin za državljanske pobude.

Ti so delovali na dveh političnih ravneh:

- na ravni formalne, institucionalne politike,
- na ravni neformalne, neinstitucionalne politike.

Dejavnost prvega akterja je povezana v glavnem z ravnijo formalne politike, vendar je ta bistveno vplival tudi na oblikovanje in dinamiziranje neinstitucionalne politike. Dejavnost ostalih dveh akterjev je povezana pretežno z ravnijo neinstitucionalne, delno tudi nelegalne pa celo kriminalizirane politike; vendar pa ta dva delno delujeta tudi na ravni formalne politike, bodisi s »pritegovanjem« institucionalnih političnih subjektov v gibanja in iniciative, bodisi z njunim vstopanjem v nekatere institucionalne aranžmaje. Skratka: tako kot formalna politika ni bila nedotakljiv fevd sistemskih subjektov, tako tudi neformalna politika ni bila izključno področje neinstitucionalnih akterjev; državna ureditev ni bila imuna za vplive gibanj in iniciativ, kot tudi ti – sociogenetsko in funkcionalno – sploh niso pojmljivi zunaj te ureditve. Medsebojna razmerja političnih akterjev niso niti preprosta niti enopomenska. Vendar je k njihovemu kompliciranju odločilno prispevala členitev jugoslovanske družbenopolitične ureditve, potem pa tudi vzpostavljanje različnih razmerij posamičnih segmentov sistema do populističnih gibanj in državljanskih pobud. Za segmentirane dele sistema je značilno neko skupno izhodišče: pričakovanje, da se neinstitucionalni politični subjekti instrumentalizirajo v prid izpostavljanja novega vira legitimacije sistema. Tistim, ki so se pri tem opirali na populistično gibanje, je bil ta postopek olajšan zaradi tega, ker se neinstitucionalizirani subjekt deklarira kot »protiodklonska sila« v odnosu do sistema; tistim pa, ki so se opirali na skupine za državljanske pobude in podobna gibanja, je njihovo dejavnost oteževalo dejstvo, da se v bistvu izpostavljajo kot »protisistemski« dejavniki. Izbiro »političnih partnerjev« je posamičnim segmentom sistema narekoval sam socialnopolitični kontekst, v katerega je bil vmeščen

* Prispevek je avtorica napisala za zagrebške politološke razgovore oktobra 1989.

prostor njihove legitimacijske osnove. Ta determiniranost je vplivala tudi na naravo politik, ki se porajajo kot odgovori na zunajsistemske izzive. Doslej so se na tovrstne izzive profilirali trije tipi reakcij: srbski, hrvaški in slovenski.

2. Formalna politika in institucionalna ureditev

Formalna politika se dogaja v znamenju členitve in konfrontacije institucionalnih subjektov. Segmentacija poteka na ravni zvezne države in zvezne partije, konfrontacija pa se dogaja okoli prerazporejanja finančne in politične moči.

V zveznem državnem aparatu je zaznavna segmentacija na nacionalne, pa tudi na regionalne, organizacijske, gospodarsko-branžne in druge elite – ter spopadnja okoli siromašnih finančnih virov. Oba pojava sta razvidna v sporih o proračunski, davčni, monetarni, zunanjetrgovinski, razvojni in še kateri drugi politiki. Boj za finančne vire in moč politično stopnjuje še »nacionalizacija« pragmatičnih ekonomskih pozicij. S prepoznavanjem parcialnih ekonomskih pozicij kot strateških nacionalnih usmeritev (npr. srbske kot »kmetijska«, hrvaške kot »turistična« itn.) se odpira prostor za nacionalno zbiranje okoli ekonomskih vprašanj in zunajinstitucionalnega vmešavanja v spore institucij. (Tipičen primer za to je neuspeli miting kmetovalcev avgusta 1989 v Beogradu. Nobenega dvoma ni, da ga je mogoče tolmačiti kot protest proti dolgotrajnemu zapostavljanju tega gospodarskega sektorja in z njim sproženim nezadovoljstvom kmetov – vendar je prav tako zanesljivo, da so ga od vsega začetka instrumentalizirali kot metodo razgaljanja »protisrbske« politike jugoslovanske vlade, ki ogroža tako srbsko kmetijstvo kot tudi celotno kmečko prebivalstvo.)

Kar zadeva zvezni partijski aparat bi mogli ugotoviti, da je pri njem najbolj značilna segmentacija na nacionalne komunistične elite in konfrontacija okoli porazdelitve politične moči. Temeljno poprišče spopada – ki obvladuje zdaj celoten politični prostor – je ureditev jugoslovanske federacije. S spremembo veljavnega federativnega modela se skuša izsiliti tudi spremembo moči na politični in ekonomski ravni. Tu so razvidna prizadevanja za spremembo ustavnega modela federacije v enega od dveh možnih usmeritev: k unitarni federaciji ali k razvitejši konfederaciji. Kar zadeva prvi model, moremo reči, da se zanj ogreva predvsem srbska usmeritev, medtem ko se k drugi varianti nagiba slovenska, delno pa tudi hrvaška naravnost.

Po srbski hegemonialni interpretaciji jugoslovanske krize je njen ustavni model oznamenovan kot glavni povzročitelj, ki naj bi bojda sprožil plaz sistemske in socialne dezintegracije z nacionalnih vidikov. Po tej razlagi se republike v zveznih organih ponašajo predvsem kot močne »veto-skupine«, ki blokirajo sleherno neparcialno politiko. Po tem modelu je restavracija oznamenovana kot vrnitev k »izvirni suverenosti« federativne države ter k spremenjenim oblikam političnega odločanja na zvezni ravni: k odpravi ali pa vsaj k maksimalnemu zoževanju konsenzualnega odločanja – in k širjenju oblik večinskega odločanja pri vseh, predvsem pa pri ekonomskih in političnih zadevah.

Druga stran – kateri je bila razprava o ureditvi federacije pravzaprav vsiljena z načenjanjem in potem z razrešitvijo srbskega ustavnega vprašanja – se taktično osredinja na zavarovanje *statusa quo* ali pa le na minimalne koncesije. V strateškem pogledu more računati na objektivno pogojevano možnost za formiranje »asimetrične federacije«, v kateri bi bil konfederalni status sploh uresničljiv.

Obe poziciji imata v pogledu dokazovanja in taktičnega ravnanja očitne pomanjkljivosti.

Promotorji srbske ustavne iniciative so povsem zanemarili vzroke za nacionalne in nacionalistične puntarije oziroma za sistemske in socialne dezintegracijske procese v realsocialističnih državah: unitarnih (kot npr. v Bolgariji), federativnih (primer Sovjetske zveze) in federativno/konfederativnih (v Jugoslaviji). Če je »konfederalni« status republik temeljni povod krize v Jugoslaviji, kako je potem v dokaj podobnih, vendar pa v znatno bolj zaostrenih kriznih razmerah, prišlo do tega pojava tudi v sovjetski unitarni federaciji? Ta interpretativni redukcionizem postavlja srbsko kritiko ustavnega federalizma v mnogočem v znamenje ideološkosti, tako da postaja neprepričljiv in nerazumljiv velikemu delu javnosti zunaj Srbije. V taktično-političnem pogledu je bila v ustavni razpravi storjena občutna napaka s »srbizacijo« namesto z »ekonomizacijo« lastne pozicije. Formalno razvita republika Srbija, ki se dejansko ponaša kot nerazvita federalna enota in propagandno potencira položaj izkoriščenega v odnosu na razviti Sever, je imela pred seboj dve izbiri. Lahko bi politično ignorirala svoj formalni ekonomski status, zbrala okoli sebe nerazvite federalne enote, politično »izolirala« Slovenijo in Hrvaško, ustavno debato pa zaostрила na ravni razviti/nerazviti ter spopade »zamejila« na znotrajinstitucionalno ureditev. In drugič, lahko bi svojo pozicijo postavila v položaj ekskluzivnosti in jo »srbizirala«, utemeljila svoj sedanji (neugodni) gospodarski položaj na dolgoletni politični deprivaciji in ideološki stigmatizaciji Srbov in Srbije v Jugoslaviji, za kar naj bi bili odgovorni prav vsi. Ker se je odločila za drugo možnost, je zgubila potencialne ekonomske zaveznike in si nakopala nove politične nasprotnike. V takem »institucionalnem okolju« je srbska politika v bistvu odvisna od zunajinstitucionalnega subjekta, ki mora biti, če hoče kaj veljati, institucionalno pomemben; biti mora nacionalen, ljudski, množičen, mobilan, učinkovit. S tem postaja garant nedotakljivosti srbske politike v jugoslovanških političnih institucijah, tako kot je tudi srbska formalna politika garant tega subjekta. Brez tega gibanja in strahu pred njegovimi reakcijami bi zvezni partijski organi že zdavnaj javno obračunali s srbsko pozicijo in krizo »rešili« z znotrajpartijskimi obračuni. Hkrati postaja nemožnost »preskoka« srbske politike mlinski kamen na vratu večine nacionalnih političnih elit; tudi kadar se ji zoperstavljajo, to počenjajo s predpostavko, javno izrečeno ali zamolčano – da bo treba v »skrajnem primeru« uporabiti enako mobilizacijo. S tem si navzema institucionalna politika videz refleksa ali podobo primarnih, neposredovanih hotenj narodov.

Zagovorniki minimalističnih koncesij in ustavobranitelji gradijo domala svojo celotno argumentacijo na obrambi »Titove in avnojske Jugoslavije« ter pri tem računajo na splošno samorazumljivost te sintagme. Seveda pa je tudi njihova pozicija ideološka. V njej je namreč »titoizem« zveden na federalizem. Da bi obranili svoj politični položaj pred nacionalnim nezadovoljstvom v svojih okoljih in tudi pred pritiskom pluralističnih sil, se zatekajo k težko branljivemu postopku: k obrambi »titoizma« v pogledu federalizma ter k vsaj deklarativnemu opuščanju tega istega »titoizma« v nekaterih drugih bistvenih področjih: lastninski pluralizem, liberalni koncept javnosti in pravne države, politični pluralizem, individualizem itn. bi namreč le stežka uvrščali med elemente politične dediščine »titoizma«. Če pa so že na prepihu konstitutivni elementi ideologije in sistema, ki so nastali v »titoističnem« obdobju, zakaj ne bi mogel biti sporen tudi eden od modelov federalizma ali pa federalizem sam? Vprašanje je retorično in nanj ni možno podati zgodovinsko ustreznih odgovorov. Cilja pa k izostrovanju vpogleda v temeljne slabosti »federalistične« pozicije: k nesposobnosti in nemožnosti, da se

demokratsko artikulira in legitimira »obča« politika, v kateri bi bil tudi federalizem povsem jasno in vrednostno utemeljen. Namesto vsebinske politike se ponuja ritualna obramba »titoizma«. Ključni taktično-politični zgrešek te pozicije – ki vsekakor ni naključen – se kaže v ideološki kritiki srbskega populizma. Stigmatizirani so predvsem zgolj nacionalistično-šovinistični vidiki populističnega gibanja, ne pa tudi njegove druge nedemokratske, intencijsko totalitarne komponente. S tem pa se (so)proizvaja izključno nacionalni, ne pa tudi obćedemokratski odpor srbskemu populizmu. Z »atributsko« politiko – s poudarjenim nasprotovanjem srbskemu nacionalizmu, pa tudi s sistematičnim zanemarjanjem kritike avtoritarnelega populizma kot splošnega pojva – se pozornost odvrča od bistva problema: od razpoznavanja stičnih točk avtoritarnelega populizma in politične ureditve (antipluralizem, antiparlamentarizem, antiliberalizem itn.) ter možnosti razkrivanja njihove koeksistence na tej osnovi. Drugače povedano: politični sistem spričo cele vrste svojih strukturnih lastnosti lahko tovrstna gibanja kratkomalo »tolerira«, tako kot si tovrstna gibanja zgolj deklarativno prizadevajo odpraviti odklone v tem sistemu. Zaradi tega mora vsak tretji subjekt, ki se pojavi v tem sklopu, to razmerje razkrinkati in se iz njega »umakniti«.

Prikazani tip politične segmentacije je bodisi povsem izrinil ali pa vsaj začasno docela marginaliziral neko drugo zvrst političnega razločevanja: delitev na liberalce in konservativce, reformatorje in tradicionaliste, nekomuniste in arhetipske komuniste znotraj nacionalnih državopartijskih struktur. To si lahko pojasnimo tudi z drugačnimi vzroki, na primer z močno akceptirano avtohtono, ne pa uvoženo ortodoksijo – čeprav se zdi, da so aktualni politični odnosi vendarle najbolj odločujoči. Zakaj je to pomembno?

Agnes Heller ugotavlja, da se kriza legitimnosti sovjetskih/socialističnih sistemov kot iz dveh elementov: a) iz nezadovoljstva množic z obstoječo politično in družbeno ureditvijo, ki ne zagotavlja ustrezne socialne in politične eksistence, ter iz porajanja idej in predstav o alternativnih oblikah sistema; b) iz pojemanja kredibilnosti in obvezno veljavne uradne ideologije v delu partijskega članstva in vodstev. Če pride v partiji do odkritih razhajanj, se lahko nazori neke frakcije povsem skladajo s pričakovani množic, s tem pa postanejo reforme uresničljive. Hellerjeva opozarja, da si za »čistost partije« in »idejno enotnost« najbolj prizadevajo tisti, ki so dojeli, da sta to bistvena dejavnika za ohranjanje partijske oblasti. Ker je tovrstni tip segmentacije v Jugoslaviji kot celoti in v njenih posameznih delih zatajil, se je dejansko zaprl tudi prostor za morebitno zavezništvo delov establishmenta in tretjega dejavnika političnega življenja: skupin za državljanske pobude, razumljene kot reprezentante predpostavljenih množičnejših alternativnih političnih zamisli. S tem pa je bila odložena tudi resnejša kriza legitimnosti političnega sistema.

Teme, o katerih bi bilo možno doseči soglasje med predpostavljenimi etabliranimi reformskimi silami in skupinami za državljanske pobude, niso prešle na dnevni red uradne politike: do njih je preprosto vzpostavljena praksa neodločanja! Namesto tega so dnevni redi vseh segmentov institucionalne politike preplavljeni s temami, ki jih vsiljuje populistično gibanje. V politični teoriji je že dolgo znano, da je vključevanje neke zadeve v dnevni red uradne politike že tudi kazalec moči tistega, ki neko temo izpostavlja kot politični problem. Potemtakem populistično gibanje ni redefiniralo politične stvarnosti le v tistih delih države, v katerih je že izsililo praktične spremembe, marveč tudi v vsej državi. Koordinate politične stvarnosti na Hrvaškem se – na primer – ne določajo znotraj hrvaškega državnega aparata ali morda celo njene politične skupnosti, marveč prav zunaj nje. O vsilje-

nih problemih se razpravlja celo v primeru, ko se trdi, da so to le »namišljeni« problemi. Tako se vzpostavlja vzajemna dinamika v odnosih med populističnim gibanjem in vsemi segmenti jugoslovanskega državopolitičnega sistema. To so pravi politični partnerji, ki se medsebojno podpirajo, sodelujejo, izzivajo, napadajo, se branijo in obsojajo – skratka: trajno upoštevajo medsebojno vzajemnost. Tretji subjekt je seveda nujno »vkleščen« med prva dva subjekta; naglo prihaja do spoznanja, da je mogoče to razmerje razpreti le s temeljito spremembo predpostavk, v katerih bo tretji dejavnik sploh možen.

3. Neformalna politika in avtoritarno-populistično gibanje

Razmah avtoritarno-populističnega gibanja v delu Jugoslavije je sprožila vrsta socialnih in političnih dejavnikov. To so:

- dolgotrajna ekonomska kriza, ki odmeva v domala vseh genotipskih parametroh socialnih okolij, v katerih so populistična gibanja nastajala; v enormni inflaciji, visoki stopnji nezaposlenosti, v veliki zadolženosti države, v pojemanju razvojne politike in resursov, na katerih je bila zasnovana, v naglem ekonomskem siromašenju družbe itn.;

- socialno razslojevanje »ljudstva«: delavstva in kmetstva, pa tudi srednjih slojev;

- nagla dezintegracija Ustave in ustavnega sistema, kar v državah, ki so razvile močno sistemsko, ne pa tudi socialno integriranost, povzroča dramatične politične in psihološke posledice;

- strukturna pogojenost družbenih gibanj s političnim sistemom, ki je praviloma nedemokratično ukrojen;

- nacionalno ponižanje srbske skupnosti na Kosovu, torej na področju srbskega in jugoslovanskega državnega ozemlja.

Zadnji dejavnik je hkrati tudi najbolj odločilen: celotnemu gibanju, ki se konec koncev tudi poraja na Kosovu, je bil že od vsega začetka vtisnjen razločen nacionalen in delno tudi nacionalističen pečat in vsebina. To dejstvo se je kasneje pojavljalo kot nepremagljiva ovira za širjenje populističnega gibanja tudi na »nesrbska« področja. Hkrati pa je srbski etnikum v vseh federalnih enotah znatno bolj naklonjen politični in socialni recepciji gibanja, saj najdeva razloge zanj včasih tudi v zuanjkosovskih zapostavljanjih srbske etnične skupnosti.

Nastajajoče populistično gibanje in nova srbska politika, zasnovana na »smernicah VIII. seje CK ZK Srbije«, sta pristali na odločilni programski točki: na zaustavitvi dezintegracije Srbije, ki jo je mogoče pojasniti tudi kot ključnega povzročnika občega deklasiranja srbskega etnikuma na Kosovu – ter reintegraciji republike v celotno in suvereno državo. Izhodišče za to izmenjavo »legitimacijskih kartic« je naslednje: gibanje aktivno podpira srbsko partijsko-državno politiko v izvajanju republiške reintegracije za vsako ceno, politika pa podpira »samoorganiziranost ljudstva« kot zgodovinsko, politično in moralno utemeljeno in napredno dejanje. Pri tem je bistveno to, da se tako gibanje kot državno-politična politika vzdržujeta prav vsled te njune vzajemne podpore.

Takšno stvarno razmerje se je moralo izraziti tudi v razvoju gibanja in v naravi neinstitucionalne politike, kakršno izvaja, hkrati pa tudi v naravi institucionalne srbske politike. Z ideološko zasnovo političnega delovanja tako enih kot drugih prihaja do postuliranja politične homogenosti družbe, se pravi ljudstva in državno-političnega vodstva. Ta se ponovno izkazuje v institucijah sistema in v množičnih

akcijah, v medijih in na ulici: prav anekdotična že postaja sintagma o »srbskem ljudstvu in srbskem vodstvu«, ki sta vedno vzajemno užaljena, oklevetana, napadena, obtožena itn. Postulirana popolna homogenost, »popolna enotnost« praktično onemogočata kakršnokoli diferenciranje znotraj nacije: teza o tem, da med Srbi ni nacionalizma – ki je v bistvu uradna ocena CK ZK Srbije in ki je toliko osupnila velik del javnosti zunaj Srbije – je le logična konsekvence te postavke; kajti če bi poskušali nacionalizem socialno in politično vnesti v homogeno nacijo, bi bila omenjena ideološka teza povsem omajana; odtod izhaja presenetljiva žilavost pri obrambi prav vseh dimenzij političnega življenja, kajti osporavanje katerikoli od njih bi načelo celotno ideološko piramido, ki mora ostati monolitna – ali pa se bo zrušila. Na tej ideološki postavki je zgrajena plebiscitarna legitimacija politične oblasti. Zaznavna je ravnodušnost ali celo prezir do formalne procedure. Širi se povsem tipično antiparlamentarno razpoloženje, v katerem se politične razprave prikazujejo kot odvečno brbljanje, zavlačevanje z akcijo itn., češ da je že »vse znano«, »že vse povedano« in da je na vrsti le še akcija. V tej akciji dobiva ustava pogosto zelo podrejeno, zgolj »semantično« vlogo (Löwenstein). V razvneti politični propagandi je preveč klasičnih totalitarnih toposov: zarotništvo, žrtve, trpini, narodna posebnost, zgodovinska odgovornost itn. Gibanje se politično ne segmentira, saj je že v svojem bistvu naravnano antipluralistično. (V politični zgodovini povojne Evrope je zanesljivo edinstven dogodek množični miting pred skupščino SFRJ februarja 1989 v Beogradu, na katerem je bila uradno zahtevana – v imenu milijonskih množic – prepoved novih političnih zvez in združenj v državi. Gotovo je, da niso bili vsi navzoči antipluralistično in antidemokratsko nastrojeni, vendar je dejstvo, da množica ni na njej primeren način protestirala proti tej zahtevi, čeprav je tedaj jasno izrazila svoja stališča o drugih političnih zahtevah. To je najbolj prepričljiv dokaz, da najmočnejše družbeno gibanje v Jugoslaviji v 80-tih letih ne korespondira z demokratičnimi družbenimi gibanji v liberalnejših real-socialističnih državah – verjetno pa si je danes tudi težko zamisliti množično antipluralistično gibanje v katerikoli socialistični državi). Obstaja izrazito neskladje med samorazumevanjem/samointerpretacijo take politike in prakse gibanju ter njunim razumevanjem/interpretacijo pri drugih. Nacionalni pluralizem sproža pri drugih spotiko, strah in agresivnost. Pripravlja teren za nove nacionalne homogenizacije in nacionalna gibanja ter odpira možnosti militantnih spopadov: z militantnimi spopadi mislimo na spopade, v katerih se uporabljajo neinstitucionalna sredstva in/ali zaovarjajo cilji, ki jih sistemsko ni mogoče uskladiti (C. Offe). Prizadevanje, da se samorazumevanje/samointerpretacija vzpostavi kot uradna interpretacija neke politike in njenih akterjev, pušča vne- mar globoko spremembo percepcije in interpretacije tega stanja v nesrbskih množicah in delu politične elite: intence so že odkrite in pretvorjene v dejstva, ki s svojo logiko delujejo tudi tedaj, ko ne bi bila verodostojna. Revizije interpretacije si preprosto ne moremo zamisliti brez hkratne revizije samointerpretacije.

Populistično gibanje torej ni vplivalo le na nacionalno, marveč tudi na celotno jugoslovansko politiko. Vsi so se morali odzvati na novo socialno-politično dejstvo, o naravi tega odzivanja pa smo že govorili. Vendar pa bi se moral najpomembnejši vpliv na sistem šele zgoditi. Ta bi se moral namreč razpoznavati v ugotovitvi, da je tovrstno gibanje mogoče zaustaviti le z demokratično rekonstrukcijo sistema. Seveda pa si takega podviga ni mogoče zamisliti brez pritiska »tretjih«, demokratičnih političnih sil.

4. *Neformalna politika in državljanske pobude*

Z državljanskimi pobudami razumemo politično dejavnost vrste političnih združenj in zvez, začetkov in ostankov novih družbenih gibanj, strokovnih združenj in različnih skupin, ki so naravnani k spremembi konstitutivnih temeljev obstoječega političnega sistema. Načelno sporno zvajanje različnih političnih oblik, programov in akcij na en sam imenovalec analitično opravičujeta dva razloga:

- srž politične dejavnosti vseh teh akterjev predstavlja prizadevanje, da si izbojujejo in institucionalno zaščitijo temeljne državljanske pravice in svoboščine;
- vsi akterji nastopajo in delujejo na predpolitični ravni družbenega življenja, to pa konsekvantno izključuje možnost za njihovo realno zastopanje občih političnih programov.

V prid prvi tezi govorijo prevladujoče vsebine in oblike delovanja omenjenih akterjev.

Vsebina njihove dejavnosti je v bistvu odpor ekskluzivnemu političnemu položaju edine partije kot kolektivnega subjekta in komunistov kot posameznikov. Temu se postavlja nasproti načelo inkluzivnosti: pravica vsakega posameznika na načelno enak dostop do vseh političnih institucij. Ta zahteva se utemeljuje s sklicevanjem na naravne in neodtujljive pravice posameznika. Iz njih izhaja tudi načelo narodove suverenosti kot temeljnega instituta modernih demokratičnih skupnosti. Ideja narodne suverenosti, teorija reprezentacije, sklop temeljnih človekovih pravic in svoboščin – to je enovit idejni minimum, glede katerega obstaja soglasje pri domala vseh subjektih. V nadaljnji dedukciji so razvidne med posamičnimi subjekti dokajšnje razlike, vendar imajo za obravnavano temo drugoten pomen. (Namerano opuščam razmišljanje o inkonstistentnosti političnih zahtev in programov v vrsti »tretjih« akterjev, ki so teoretsko nedopustni. Gre npr. za nedoslednosti v zagovarjanju obče in enake volilne pravice ob hkratnem pristajanju na privilegiranje delov prebivalstva prek institucionalizacije delovne in/ali politične pravice v posebnih skupščinskih domovih, zborih združenega dela in družbenopolitičnih zborih, ki jih zagovarjajo ali pa so v njih soudeležene tudi nekatere nove politične zveze; nadalje nedoslednosti v zagovarjanju svobode političnega združevanja in včlanjevanja v sistemsko vsiljene politične »fronte«, nedoslednosti v operativnem razreševanju odnosov med načeli narodne in nacionalne suverenosti – itn. Tem nedoslednostim seveda botrujejo delno taktični razlogi oz. njihova situacijska pogojenost). Oblike njihove dejavnosti se v glavnem omejujejo na javna obvestila, izjave, proteste, peticije, pisma itn., tiskanje nekaj časopisov ali biltenov. Gre torej za svojevrstno pisno (in ustno) agitacijo, ki je sicer kontinuiran, vendar pa tudi nesistemski in neorganiziran način uvajanja nekaterih političnih idej v javnost.

Vsebine in oblike politične dejavnosti tretjega kolektivnega akterja so tudi najbolj prepričljivi argumenti za drugo tezo: naravnane so namreč k vzpostavljanju predpostavk za moderno politično delovanje. Sodobne državljanske pobude v Jugoslaviji so po svoji vsebini in formi zelo sorodne tipu političnih akcij, ki so bile predhodnice in spremljevalke evropskih meščanskih revolucij.

Seveda pa se v tej analitični točki najbolj razločno razkriva temeljno protislovje, v katerega je zapadla večina »tretjih« akterjev: na eni strani gre za zavestno sprejeto prisilo, da delujejo na predpolitični ravni, na drugi strani pa za intencno programsko spregledovanje tega dejstva. Zaradi tega pojmujejo »prosvetljeni socializem« kot suvereno polje »kolektivnega absoluta«, v katerem si bo treba šele izboriti temeljne človekove pravice – hkrati pa kot »normalno« politično skupnost,

v kateri je že mogoče resno in ambiciozno predstaviti različne politične programe v boju za oblast. Takšna »igra utvar« je bila sicer še smiselna do objave nekega pravnega akta, s katerim je postala tako formalno kot tudi praktično nesmiselna: namreč do brezprizivnega sklepa Ustavnega sodišča Hrvaške, s katero se odločnost Združenja za jugoslovansko demokratično iniciativo, da obstaja in deluje kot samostojen politični subjekt, pravno prepoveduje. Z brezprimerno odkritim samozagaljanjem je nek državni organ celoten sistem, ki mu pripada, označil za bistveno nedemokratičen. Ta pravni akt bi moral predočiti nosilec državljanskih pobud vsaj dvoje sporočil: a) spoznanje, da državopolitični sistem tudi v »novi situaciji« nasprotuje temu, da bi se vključevali v sfero institucionalne politike novi kolektivni akterji, oz. da bi moglo biti tako privoljenje samo izsiljeno, tako kot je bil npr. izsiljen vstop vanj v primeru populističnega gibanja; b) spoznanje, da je treba redefinirati politične programe in rekonstruirati politično akcijo.